REFLEKSIV KO'NIKMALAR — ZAMONAVIY TA'LIMNING MUHIM KOMPONENTI

Yangiyeva Dilrabo Akbar qizi

Turon universiteti, Pedagogika yo'nalishi magistranti

Ilmiy rahbar: Qosimova Gavhar Islomovna, dotsent, p.f.f.d.

Annotatsiya: Ushbu tezisda refleksiv ko'nikmalarning zamonaviy ta'lim tizimidagi o'rni va ahamiyati keng yoritilgan. Refleksiya tushunchasining ilmiy asoslari, uning o'quvchilar ta'limidagi roli, rivojlantirish usullari va pedagogik mexanizmlari tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim paradigmasi sharoitida refleksiv ko'nikmalarni o'quv jarayoniga integratsiya qilishning zarurati asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: *refleksiya, refleksiv ko'nikmalar, zamonaviy ta'lim, metakognitsiya, o'z-o'zini baholash, pedagogik mexanizm, ta'lim sifati.*

1. Kirish va dolzarblik

Jahon ta'lim tizimida kuzatilayotgan tub o'zgarishlar ta'lim sifatini yangi mezonlar asosida baholashni taqozo etmoqda. Bugungi raqobatbardosh va tez o'zgaruvchan dunyoda o'quvchidan nafaqat bilim va ko'nikma egallash, balki o'z faoliyatini mustaqil tahlil qilish, xatolaridan o'rganish va doimiy rivojlanib borish qobiliyati talab etilmoqda. Ana shu ehtiyojdan kelib chiqqan holda, refleksiv ko'nikmalar zamonaviy ta'limning muhim komponenti sifatida e'tirof etilmoqda.

O'zbekiston Respublikasining 2030-yilgacha bo'lgan ta'lim rivojlantirish Konsepsiyasida shaxsni har tomonlama rivojlantirish, uning mustaqil fikrlash qobiliyatini shakllantirish asosiy ustuvorliklar sifatida belgilangan. Prezident Shavkat Mirziyoyevning «Ta'lim va tarbiya — kelajak poydevori» deb nomlanuvchi nutqida ham o'quvchilarda tanqidiy va refleksiv fikrlashni rivojlantirish masalasiga alohida e'tibor qaratilgan.

Shu bilan birga, amaliyotda ko'pchilik o'qituvchilar refleksiya tushunchasini tor

ma'noda — faqat dars oxiridagi qisqa fikr almashish sifatida talqin etishadi. Holbuki, refleksiya — bu o'quvchining o'z bilish jarayonini ongli ravishda kuzatish, baholash va boshqarish mexanizmidir. Ushbu tezisda refleksiv ko'nikmalarning ilmiy mohiyati, uning zamonaviy ta'limdagi o'rni va rivojlantirish yo'llari yoritiladi.

2. Refleksiya tushunchasining ilmiy asoslari

Refleksiya tushunchasi falsafa fanida Dekart va Lokk asarlaridan boshlab ilmiy muomalaga kirib kelgan. Pedagogikada esa uni birinchi bo'lib John Dewey (1933) «o'quv jarayonini ongli ravishda qayta ko'rib chiqish» sifatida ta'riflagan. Keyinchalik Donald Shon (1983) refleksiyani ikkiga ajratgan: «amaldagi refleksiya» (action'da) va «amaldan keyingi refleksiya» (on action). Bu bo'linish pedagogik amaliyotda hamon dolzarb hisoblanadi.

Fred Kortxagen (2001) esa ALACT modeli orqali refleksiv jarayonning 5 bosqichini tavsiflab berdi: 1) Harakat; 2) Harakatni qayta ko'rib chiqish; 3) Muhim jihatlarni anglash; 4) Muqobil usullarni izlash; 5) Yangi harakat. Bu model o'qituvchilar tayyorlashda keng qo'llanilmoqda. Metacognitsiya nazariyasini ishlab chiqqan John Flavell (1979) refleksiv ko'nikmalarni o'rganishning eng oliy shakli — metakognitsiya bilan chambarchas bog'lagan.

O'zbek pedagog-olimlar orasida N. Muslimov, O. Musurmonova, R. Mavlonova refleksiv ko'nikmalarning mahalliy ta'lim tizimiga tatbiq etilishi bo'yicha qimmatli tadqiqotlar olib borgan. Ularning ishlarida milliy mentalitet va an'anaviy pedagogika bilan refleksiv yondashuvni uyg'unlashtirish masalalari ko'rib chiqilgan.

3. Refleksiv ko'nikmalarning komponentlari va ahamiyati

Refleksiv ko'nikmalar bir qator o'zaro bog'liq komponentlardan tashkil topadi. Birinchi komponent — kuzatish ko'nikmasi: o'quvchi o'z o'quv jarayonini tashqaridan kuzatuvchi sifatida baholay oladi. Ikkinchi komponent — tahlil ko'nikmasi: nima sababdan muvaffaqiyat qozonildi yoki xato ketdi, degan savolga javob izlash. Uchinchi komponent — baholash ko'nikmasi: o'z bilim va ko'nikmalarini ob'ektiv

mezonlar asosida o'lchash. To'rtinchi komponent — rejalashtirish ko'nikmasi: keyingi faoliyat uchun aniq maqsad va strategiya belgilash.

John Hattie (2009) 800 dan ortiq metatahlilni o'rganib, o'z-o'zini baholash va refleksiyaning ta'lim samaradorligiga ta'sirini hisoblab chiqqan. Uning ma'lumotlariga ko'ra, refleksiv ko'nikmalar yaxshi rivojlangan o'quvchilar o'quv materialini ancha tez o'zlashtiradi va bilimlarini yangi vaziyatlarga ko'chirib qo'llash qobiliyati sezilarli darajada yuqori bo'ladi. Bu ko'rsatkich refleksiv ko'nikmalarni zamonaviy ta'limda maqsadli rivojlantirishning zarurligini yana bir bor isbotlaydi.

4. Refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirish pedagogik mexanizmlari

Ta'lim amaliyotida refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishning bir qator samarali mexanizmlari qo'llaniladi. «O'quv kundaligi» usulida o'quvchilar har kuni o'rganganlarini, his qilganlarini va keyingi maqsadlarini yozib boradilar. Bu yozuvlar vaqt o'tishi bilan ularning o'sishi va o'zgarishini ko'rsatuvchi muhim manbaga aylanadi.

«Davom ettir — To'xtat — Boshlash» (Continue-Stop-Start) texnikasi o'quvchilarga uchta savol orqali o'z faoliyatini tizimli tahlil qilishga yordam beradi: nimani davom ettirish kerak, nimadan voz kechish zarur, nimani yangicha boshlash lozim? «5 daqiqalik refleksiya» usulida dars oxirida o'quvchilar bugun nimani o'rgandi, qayerda qiyinchilik sezdi va keyingi darsda nimaga e'tibor berishi kerakligi haqida yozma fikr bildiradilar.

Guruhli muhokama va tengdoshlar baholash (peer assessment) usuli ham refleksiv ko'nikmalarni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Portfel usulida o'quvchilar o'z ishlari to'plamini shakllantirib, vaqt o'tishi bilan o'z rivojlanishini ko'ra oladilar. Zamonaviy raqamli vositalar — e-portfolio, blog yuritish, onlayn muhokama platformalari ham refleksiv jarayonni faollashtirishda keng qo'llanilmoqda.

5. Xulosa va tavsiyalar

Yuqorida bayon etilganlardan quyidagi xulosalar kelib chiqadi: refleksiv ko'nikmalar zamonaviy ta'limning ajralmas komponenti bo'lib, o'quvchilarda mustaqil

fikrlash, o'z-o'zini boshqarish va uzluksiz rivojlanish qobiliyatlarini shakllantiradi. Bu ko'nikmalar o'quvchini passiv bilim qabul qiluvchidan faol bilim quriluvchisiga aylantiradi.

O'qituvchilar uchun tavsiya: har bir darsda kamida 5 daqiqa refleksiya vaqtini ajratish, o'quvchilarga o'z o'quv jarayoni haqida yozma fikr bildirish imkoniyatini berish lozim. Ta'lim muassasalari uchun tavsiya: o'qituvchilarni refleksiv o'qitish metodlariga o'rgatuvchi maxsus seminarlar tashkil etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu choralar ta'lim sifatini oshirishda sezilarli natija beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. How We Think. — Boston: D.C. Heath & Co., 1933. — 301 p.
2. Schön D.A. The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action. — New York: Basic Books, 1983. — 374 p.
3. Korthagen F.A.J. Linking Practice and Theory: The Pedagogy of Realistic Teacher Education. — London: Lawrence Erlbaum Associates, 2001. — 312 p.
4. Flavell J.H. Metacognition and Cognitive Monitoring // American Psychologist. — 1979. — №34. — P. 906-911.
5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009. — 392 p.
6. Muslimov N.A. Pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2015. — 248 b.
7. Mavlonova R. Pedagogika. — Toshkent: O'qituvchi, 2018. — 320 b.